

ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА ЯК ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ

LITERARY FAIRY TALE AS A THERAPEUTIC TOOL

У статті розглянуто проблему літературної казки як універсального інструмента, що має терапевтичні властивості. Окреслено сутність, особливості літературної казки як жанру авторського твору, який характеризує оригінальні способи вирішення різноманітних проблем за допомогою фантастичного, алегоричного відображення подій, образів. Акцентовано увагу на компонентах структури, різновидах літературної казки (казки-поеми, казки-новели, казки-повісті, казки-легенди, казки-перекази, казкові епопеї). Виокремлено функції літературної казки: естетичну, пізнавальну, дидактичну, соціальну, розважальну, моделювання, зберігання досвіду, позитивізму. Основне завдання статті – окреслити терапевтичний потенціал літературної казки як одного з ефективних засобів вирішення проблем особистості. Схарактеризовано наукові підходи до інтерпретації літературної казки (літературознавчий, культурологічний, семиотичний, фольклористичний, соціоісторичний, гендерний, лінгвістичний, структуралістський, психоаналітичний, біхевіористичний, екзистенціальний, психотерапевтичний). Грунтуючись на психотерапевтичному підході до інтерпретації літературної казки, зосереджено увагу на терапевтичних властивостях досліджуваного феномена: виявлення проблем, конфліктів через ідентифікацію з персонажами твору, прийняття ситуації, активізацію особистісних ресурсів, знаходження шляхів вирішення проблем, пошук нових варіантів власного вдосконалення, формування емоційного інтелекту, звільнення від нав'язливих моделей поведінки тощо. Відображено психологічні механізми впливу літературної казки на особистість: процес ініціації, опанування досвіду проживання кризових станів, проникнення в несвідомі сфери психіки, розв'язання емоційних проблем, досягнення катарсису, зняття психоемоційного напруження. Зазначено напрями діяльності з літературною казкою (робота з метафорою твору, малювання за мотивами казки, обговорення поведінки, мотивів дії героїв, відтворення епізодів твору в рольовій грі, аналіз моралі казки, творча робота з переписування, дописування).

Ключові слова: казка, літературна казка, семиотичний, лінгвістичний, біхевіористич-

ний, екзистенціальний, психотерапевтичний підходи.

The article deals with the problem of a literary fairy tale as a universal tool with therapeutic properties. The essence and peculiarities of a literary fairy tale as a genre of an author's work, which characterises original ways of solving various problems through fantastic, allegorical reflection of events and images, are outlined. Attention is focused on the components of the structure, types of literary fairy tales (fairy tales-poems, fairy tales-novels, fairy tales-stories, fairy tales-legends, fairy tales-translations, fairy tale epics). The functions of the literary fairy tale are highlighted: aesthetic, cognitive, didactic, social, entertaining, modelling, experience storage, and positivism. The main task of the article is to outline the therapeutic potential of a literary fairy tale as one of the effective means of solving personality problems. The article characterises scientific approaches to the interpretation of a literary fairy tale (literary, cultural, semiotic, folklore, socio-historical, gender, linguistic, structuralist, psychoanalytic, behavioural, existential, psychotherapeutic). Based on the psychotherapeutic approach to the interpretation of a literary fairy tale, the attention is focused on the therapeutic properties of the phenomenon under study: identification of problems and conflicts through identification with the characters of the work, acceptance of the situation, activation of personal resources, finding ways to solve problems, search for new options for personal improvement, formation of emotional intelligence, liberation from obsessive behavioural patterns. The psychological mechanisms of influence of a literary fairy tale on a personality are reflected: the process of initiation, mastering the experience of living in crisis states, penetration into the unconscious spheres of the psyche, solving emotional problems, achieving catharsis, relieving psycho-emotional stress. The directions of activity with a literary fairy tale are indicated (work with the metaphor of the work, drawing based on the fairy tale, discussing the behaviour, motives of the characters' actions, reproducing episodes of the work in a role-playing game, analysing the morality of the fairy tale, creative work on rewriting, adding).

Key words: fairy tale, literary fairy tale, semiotic, linguistic, behavioural, existential, psychotherapeutic approaches.

УДК 82-34:615.85
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.48.26>

Саврасова-В'юн Т.О.

к.психол.н.,
заступник декана факультету
української філології, культури
і мистецтва
Київський університет імені Бориса
Грінченка

Постановка проблеми. У просторі динамічних змін соціуму кожна особистість у процесі соціалізації, адаптації, саморозвитку потребує підтримки, допомоги, психологічного супроводу. Універсальним інструментом у цьому аспекті вдосконалення особистості виступає літературна казка, яка передбачає не лише активізацію ресурсів, внутрішніх можливостей людини, а й під час застосування і роботи з нею створює безпечне середовище для реалізації терапевтичної функції, пошуку варіантів вирішення психологічних проблем. Тому питання літературної казки як терапе-

втичного інструмента потребує детального розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема казки як наукового феномена стала об'єктом значної кількості дослідницьких студій учених (Н. Горбач [4], Т. Здіховська [4], Т. Конєва [16], С. Фіялка [21] та ін.). Питанням класифікації казок цікавилися А. Аарне [23], В. Кизилова [10], Н. Кіщенко [11], Т. Конєва [16], С. Фіялка [21], Ю. Ярмиш [22] та ін.

Структуру, ознаки, види літературної казки окреслили В. Гришук [5], В. Кизилова [10], М. Масловська [14] та ін.

Н. Пезешкіан [27], С. Фіялка [21] та ін. зосередили увагу на функціях, діагностичних, розвивальних, реабілітаційних, корекційних властивостях казок та їхній ролі у становленні особистості.

Важливими для нашого дослідження є праці вчених (В. Братко [3], І. Данилюк [7], В. Кизилова [10], М. Масловська [14], А. Павлюк [17], К. Райда [18], К. Степаненко [19], М. Франц [25] та ін.), які зумовили необхідність виокремити наукові підходи до інтерпретації літературних казок: літературознавчий, культурологічний, семіотичний, фольклористичний, соціоісторичний, гендерний, лінгвістичний, структуралістський, психологічний (психоаналітичний, біхевіористичний, екзистенціальний, психотерапевтичний).

Проблемі терапевтичного впливу казки на розвиток, удосконалення особистості присвячено праці І. Бабій [1], І. Данилюк [7], С. Зольникової [7], Д. Кемпбелла [24], М. Мушкевич [15] та ін.

Водночас проблема літературної казки як терапевтичного інструменту, що має широкий спектр можливостей, потребує детального розгляду.

Мета статті – окреслити терапевтичний потенціал літературної казки як одного з ефективних засобів вирішення проблем особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом проблема особливостей застосування казки як універсального методу становлення особистості все частіше привертає увагу дослідників.

У Філософському енциклопедичному словнику казку відображено як найдавніший жанр фольклору, плід творчої уяви, у якому зразки культури відтворено у вигаданих образах, подіях [20].

У Літературознавчому словнику дефініцію «казка» схарактеризовано як «жанр народної творчості, епічний, повістувальний, сюжетний художній твір усного походження; захоплюючи розповідь про вигадані події і явища, які сприймаються і переживаються як реальні» [13, с. 321].

У науковій літературі казку представлено як «вид художньої прози, що походить від народних переказів, порівняно коротка розповідь про фантастичні події та персонажів» [21, с. 69]. Казка, на думку Н. Горбач та Т. Здіховської, – спосіб осягнення дійсності, який надає можливість людині крізь фантастичні образи зазирнути в глибину, сутнісну природу душі [4].

За результатами аналізу праць дослідників (А. Аарне [23], В. Кизилова [10], Н. Кіщенко [11], С. Томпсон [23], С. Фіялка [21] та ін.) виявлено, що казки класифіковано за тематикою (чарівні, суспільно-побутові, анімаліс-

тичні, кумулятивні) [10]; за адресним призначенням (казки для дітей, дорослих, дорослих і дітей) [11]; за формою (поетичні, прозові, драматичні), за жанрово-родовою належністю (казки-поєми, казки-балади, казки-повісті, казки-п'єси) [21]; за сюжетом і змістом (казки з магією, тваринами, релігійні, романтичні, казки-формули тощо) [23].

Т. Конєва, О. Ніколенко, О. Орлова, С. Фіялка, Ю. Ярмиш розрізняють казки за формою оповіді та внутрішнім змістом: фольклорні, літературні. Згідно з дослідженнями науковців, фольклорна казка як «не зовсім і вигадка, а швидше рефлексія давно забутих архаїчних світовідчувань» [6, с. 43] – плід колективної народної фантазії, яка підпорядкована ознакам жанру, вирізняється чіткістю структурних компонентів, існує у прозовій формі від третьої особи, має просту систему обставин, не містить розлогіх описів місця подій, персонажі зображені в загальних рисах, герої завжди ідеалізовані. На відміну від фольклорної літературна казка є витвором індивідуально-авторської уяви, яка зберігає ознаки жанру, несе відбиток стилю творця, існує в письмовій формі, завжди завершена, наближена до реального життя, містить ліричні відступи, різноманітні психологічні властивості образів, персонажів тощо [16; 21; 22].

Ураховуючи особливий інтерес науковців до літературної казки, спрямовуючи зусилля на досягнення мети нашого дослідження, уважаємо за доцільне розглянути властивості зазначеного явища більше детально.

Із позиції В. Кизилової, літературна казка – це «художній твір письменника, який, модифікуючи жанрово-стильові особливості фольклорної казки, формує новий за якістю авторський текст із різними інтертекстуальними елементами» [10, с. 34–35].

На думку Ю. Ярмиша, літературна казка – жанр авторського твору, який характеризує оригінальні способи вирішення різноманітних проблем за допомогою фантастичного, алегоричного відображення подій, образів [22].

Зазначені інтегруючі характеристики літературної казки відображають унікальні її особливості. Як зауважують Н. Горбач та Т. Здіховська, літературна казка відтворює світ, у якому живе автор, його світосприйняття. Через героїв твору, їхні моральні риси, характер, прагнення, ставлення до інших, доброчесності, детальний опис сюжетно-образного матеріалу (місця, динаміку подій, зовнішність персонажів, предметів тощо) письменник зображує національну самобутність, специфічні характеристики, своєрідність культури народу, з яким себе ототожнює [4].

На думку В. Кизилової та Ю. Ярмиша, літературна казка відтворює реальну авторську

суб'єктивну дійсність, відображає сутність конкретної історичної епохи, часто містить соціально-політичний, ідеологічний, літературно-естетичний підтексти з елементами алегорії, критики, гумору, водночас віддзеркалює світогляд митця-письменника, його унікальний стиль, біографію, психологічні якості тощо [10; 22].

Структуру літературної казки становлять такі компоненти: назва, що відтворює задум автора; зачин, який є засобом маскування змісту, часу подій; основна частина, яка насичена індивідуальним авторським стилем тексту, що відбивається в описах пейзажів, художніх деталей, психологічних властивостях, мотивації дій персонажів, емоційному забарвленні; кінцівка, що включає паремічні елементи повчального змісту [10].

Серед різновидів літературної казки дослідники визначають: художній переказ народного сюжету, казку за фольклорними мотивами, власне авторську казку [22]; вільну інтерпретацію сталих фольклорних схем, казки з оригінальною фабулою [14]; казки-поєми, казки-новели, казки-оповідання, казки-повісті, казки-легенди, казки-перекази, казки, наближені до притч, байок, ліричних віршів, казкові епопеї [5].

Окрім вищезазначеного, важливо акцентувати увагу на функціях літературної казки. Згідно з дослідженнями С. Фіялка, літературна казка реалізує естетичну, пізнавальну, морально-етичну, дидактичну, соціально-виховну, розважальну функції [21]. Для Н. Пезешкіана літературна казка виконує функції: відображення (відбиває внутрішню картину світу людини), моделювання (відображає проблемні ситуації, шляхи їх вирішення), опосередкування (є посередником у процесі виховання), зберігання досвіду (створює запас знань, досвіду, можливостей для подальшого застосування), повернення (допомагає доторкнутися до творчості, образності), альтернативної концепції (виступає як один із варіантів сприйняття, вирішення ситуації), зміни позиції (формує новий погляд на життєві події), позитивізму (виокремлює позитивні риси різноманітних обставин) [27].

Отже, за результатами аналізу праць дослідників виявлено сутність, зміст, структурні елементи, різновиди, функції літературної казки як явища, що має універсальні особливості, ознаки, які вирізняють її від фольклорної казки. Окрім зазначеного, важливо усвідомлювати роль літературної казки як складової частини культури, духовного розвитку особистості, у функціонуванні різних галузей знань, які зумовлені характером, специфікою тлумачення досліджуваного феномена.

Згідно з дослідженнями науковців [3; 7; 10; 14; 17–19; 25], ґрунтуючись на результатах

наукових розвідок В. Єфименко [8], виокремлено різні підходи до інтерпретації (розуміння, розкриття сенсів, змісту [2]) літературних казок: літературознавчий, культурологічний, семіотичний, фольклористичний, соціоісторичний, гендерний, лінгвістичний, структуралістський, психологічний (психоаналітичний, біхевіористичний, екзистенціальний, психотерапевтичний).

У межах літературознавчого підходу [10] дослідники літературну казку розглядають із позиції осмислення жанрової специфіки, сюжетно-композиційної структури твору, визначають ідейний задум, засоби художньої виразності казки, ґрунтуючись на компонентах казкової поетики, акцентують увагу на авторське ставлення до подій, персонажів твору.

Представники культурологічного підходу [3] в аналізі літературної казки зосереджені на культурних, естетичних, моральних, історичних ідеалах соціуму, орієнтовані на виявлення особливостей діалогу культур, процес інтеріоризації особистістю загальнолюдських цінностей, характер сприйняття та тлумачення твору відповідно до авторського задуму.

Із позиції дослідників семіотичного підходу [19] літературну казку розглянуто як знаковий систему, у якій архетипні символи (сюжети, мотиви, персонажі, базові стихії) відтворюють безкінечну множину асоціацій тексту, контексту твору, виступають як морально-етичні установки, знання, досвід, віддзеркалюють етноспецифічну картину світу.

Науковці фольклористичного підходу [5; 22] літературну казку вивчають крізь призму фольклорних традицій, народних мотивів, етнографічних, ментальних описів буття народу певного періоду історії, що відображені в художніх образах, ситуаціях, деталях казкового епосу, специфічних формах відображення життя, смаках, сподіваннях тощо.

Відповідно до соціоісторичного підходу [29], дослідники в літературній казці вбачають соціальний, політичний порядок, культурний контекст певної історичної епохи, виокремлюючи потреби, цілі, погляди, вподобання членів зображеного в творі суспільства.

У рамках гендерного підходу [26] науковці вивчають літературну казку з позиції чоловічих і жіночих відмінностей сутнісних властивостей, характеризуючи особливості мислення, мови, світосприйняття, поведінки, чуттєвої сфери героїв твору, підкреслюючи специфіку гендерної ідентифікації автора доробку.

Дослідники лінгвістичного підходу [12] розглядають літературну казку, акцентуючи на структурно-смісловій єдності, що містить естетичну інформацію, комунікативну спрямованість, характер упорядкування мовних елементів для вираження сенсу, художньої цілісності, глибинних підтекстових значень твору,

авторську оцінну позицію через мовні засоби виразності персонажів тощо.

Для представників структуралістського підходу [17] літературну казку доцільно аналізувати з позиції характеристики композиційно-сюжетної організації твору, виокремлюючи структурні його елементи (функції, ролі персонажів, їхні мотиви, ситуації, образи дії, умови).

Згідно з дослідженнями науковців психоаналітичного підходу [25], літературну казку розглядають крізь призму персонажів, дій, обставин твору як відображення архетипів, утілення несвідомих внутрішніх душевних поривів, імпульсів, переживань, прагнень, глибокого людського досвіду.

Науковці біхевіористичного підходу [28] вивчають літературну казку з позиції аналізу форм поведінки персонажів твору, у які закладено основні моделі норм, правил соціального середовища.

На думку фахівців екзистенціального підходу [18], літературну казку доцільно розглядати з позиції виокремлення характерного спрямування темпорального, просторового, причинного, матеріального вимірів твору, реконструюючи внутрішній світ автора.

У дослідженнях науковців психотерапевтичного підходу [7; 15] літературну казку аналізують крізь призму вивчення проблеми впливу твору на внутрішній світ особистості, її стратегії взаємодії з навколишнім світом, особливостей вибору світосприйняття, мотивів, ставлень, поведінки, зв'язку з реальністю, закладені в метафоричності твору.

Отже, розкриваючи тему нашого дослідження, ґрунтуючись на психотерапевтичному підході [7; 15] до інтерпретації літературної казки, вважаємо за доцільне зосередити увагу на терапевтичних можливостях окресленого явища.

Як зазначає Є.-Ю. Квасневська, літературна казка є унікальним інструментом соціалізації особистості, який невимушено, міцно, емоційно стійко впливає на людину задля інтеріоризації в простір сучасного соціуму. Окрім виховного, пізнавального, ціннісно-орієнтованого, естетичного, комунікативного, компенсаторного впливів, казка має лікувальні функції [9]. Адже, як зауважує Н. Пезешкіан, завдяки казкам, притчам людина через дисціонування від власного способу мислення по-іншому споглядає на власні конфлікти, складні життєві обставини, проблеми, знаходить шляхи їх вирішення, визначає нові варіанти власного вдосконалення [27].

У працях Д. Кемпбелла констатовано, що під час роботи з літературною казкою людина виявляє проблеми, конфлікти через ідентифікацію з персонажами твору, приймає ситуацію й активізує особистісні ресурси задля усвідом-

лення повчальної характеристики сюжетної лінії витвору [24].

На думку М. Мушкевич, у літературній казці закладено можливості для змін сприйняття, усвідомлення, ставлення до життєвої ситуації, розвитку здібностей, якостей, подолання стресового стану, формування емоційного інтелекту, звільнення від нав'язливих моделей поведінки, корекції неконструктивних особистісних концепцій, установок, стереотипів [15].

І. Данилюк та С. Зольникова вважають, що літературна казка формує в особистості новий погляд на життєву ситуацію, через новий рівень усвідомлення моделює конструктивне ставлення, поведінку, відтворює внутрішній конфлікт людини, за допомогою образності, метафор віддзеркалює символічність персонажів, їх взаємозв'язок, реакцію на складні обставини, породжує надію на позитивне розв'язання проблем, допомагає подолати внутрішні суперечності [7].

У дослідженні І. Бабій запропоновано напрями діяльності з літературною казкою, а саме: робота з метафорою твору, малювання за мотивами казки, обговорення поведінки, мотивів дій героїв, відтворення епізодів твору в рольовій грі, аналіз моралі казки, творча робота з переписування, дописування тощо [1].

Ефективність застосування літературної казки відображено у психологічних механізмах її впливу, які відтворені в характері процесу ініціації, опануванні глибинного досвіду проживання кризових станів, особливостях проникнення в несвідомі сфери психіки, розв'язанні емоційно-особистісних проблем, досягненні катарсису, знятті психоемоційного напруження тощо [7].

Таким чином, літературна казка має універсальний, інтегральний набір терапевтичних можливостей, урахування яких допомагає людині знайти сенс життя, активізувати ресурси, розкрити особистісний потенціал, усвідомити цінності власного життя, відчути гармонію зі світом.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, літературна казка як авторський твір, що передбачає оригінальні способи вирішення різноманітних проблем за допомогою алегоричного відтворення образів, відображаючи авторську суб'єктивну дійсність, реалізує низку функцій: естетичну, пізнавальну, морально-етичну, дидактичну, соціальну, розважальну, моделювальну, корекційну, терапевтичну тощо. Виокремлені наукові підходи щодо інтерпретації літературної казки як явища (літературознавчий, культурологічний, семіотичний, фольклористичний, соціоісторичний, лінгвістичний, структуралістський, екзистенціальний, біхевіористичний,

гендерний, психоаналітичний, психотерапевтичний) доводять факт багатогранності, мультиаспектності, універсальності досліджуваного феномена. З-поміж зазначених поглядів щодо розуміння й аналізу літературної казки важливу роль у процесі становлення, розвитку особистості відіграють терапевтичні властивості окресленого явища, які проявляються через зміну сприйняття, усвідомлення життєвої ситуації, опанування досвіду проживання кризових станів, розв'язання емоційних проблем, зняття психоемоційного напруження, формування нових конструктивних моделей поведінки тощо.

Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в розробленні переліку українських літературних казок із терапевтичним ефектом задля вирішення психологічних проблем особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабій І.В. Теорія і практика арттерапії. Умань, 2014. 75 с.
2. Баклицький І.О. Психологія праці : підручник. Київ, 2008. 655 с.
3. Братко В.О. Культурологічний підхід до вивчення літературної казки: на прикладі казки Г.К. Андерсена «Дикі лебеді». *Зарубіжна література в школах України*. 2013. № 9. С. 18–21.
4. Горбач Н., Здіховська Т. Жанр авторської казки в українській дитячій літературі: витоки та перспективи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. № 1(303). Т. 1. С. 39–44.
5. Грищук В.В. Літературна казка: становлення і розвиток жанру. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди*. 2013. Т. 1. № 1–73. С. 22–27.
6. Давидюк В.Ф. Доісторичне поле української казки. *Концепції і рецепції*. Луцьк, 2007. С. 4–45.
7. Данилюк І.В., Зольникова С.В. Казкотерапія як метод психологічного впливу на особистість. *Психологічний часопис*. 2019. Т. 5. № 6. С. 161–173.
8. Єфименко В.А. Сучасні підходи до аналізу казок. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Вип. 48. С. 186–188.
9. Квасневська Є.-Ю.Б. Як «звичайну» казку перетворити на психотерапевтичний метод. *Соціальна робота і сучасність: теорія та практика професійного й особистісного розвитку соціального працівника* : матер. десятої міжн. наук.-практ. конф. Київ, 2020. С. 85–88.
10. Кизилова В.В. Динаміка української літературної прозової казки : монографія. Київ, 2020. 211 с.
11. Кіщенко Н.Д. Вербалізація концепту мудрості у контексті англомовної авторської казки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2019. Вип. 5(73). С. 141–143.
12. Алексеєнко Н.М., Бутко Л.В., Сізова К.Л., Шабуніна В.В. Лінгвістичний аналіз тексту : практикум. Кременчук, 2018. 243 с.
13. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка. Київ, 2007. 752 с.
14. Масловська М.В. Українська літературна казка в контексті європейської. *Вісник Житомирського державного педагогічного університету*. 2004. № 15. С. 142–145.
15. Мушкевич М. Казкотерапія як метод психологічного супроводу сімей із проблемною дитиною. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 205–220.
16. Ніколенко О.М., Конєва Т.М., Орлова О.В. Світова література. Київ, 2018. 296 с.
17. Павлюк А.Б. Літературна казка від структуралізму до постмодернізму у лінгвістичній перспективі. *Science and Education a New Dimension*. 2021. Is. 257. P. 49–53.
18. Райда К.Ю. Екзистенціальна філософія. Традиція і перспективи. Київ, 2009. 328 с.
19. Степаненко К.В. Семіотична природа тексту і типи знаків у чарівних казках. *Держава та регіони*. 2018. № 4. С. 101–106.
20. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарук. Київ, 2002. 742 с.
21. Фіялка С.Б. Редагування дитячих видань. Київ, 2022. 115 с.
22. Ярмиш Ю. У світі казки: Літературно-критичний нарис. Київ, 1975. 144 с.
23. Aarne A., Thompson S. The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography. Helsinki, 1987. 588 p.
24. Campbell J. The Hero with a Thousand Faces. Princeton, 2004. 403 p.
25. Franz M.-L. von. The Interpretation of Fairy Tales. Boston, 1996. 208 p.
26. Lieberman M. Some Day My Prince Will Come: Female Acculturation through the Fairy Tale. *College English*. 1972. Vol. 34. № 3. P. 383–395.
27. Peseschkian N. Cultural Dimension in the Training in Medical Psychotherapy. Positive Psychotherapy: A Transcultural and Interdisciplinary Approach to Psychotherapy. *Psychother Psychosom*. 1990. № 53(1–4). P. 39–45.
28. Watson R.I. Psychology of the child. Loveland, 1997. 491 p.
29. Zipes J. The Brothers Grimm: From Enchanted Forests to the Modern World. New York, 2002. 384 p.